

*tekst lucia albers, albers adviezen historische parken; anja guinée, guinée
landschapsarchitectuur; bert maes, ecologisch adviesbureau maes*

TUIN VAN DE CONGREGATIE DER ZUSTERS VAN LIEFDE IN TILBURG

Nieuwbouw of cultuurhistorie?

In het hart van Tilburg ligt het kloostercomplex van de Zusters van Liefde aan de Oude Dijk. Het bestaat uit een conglomeraat van gebouwen en een grote tuin met verschillende onderdelen. Plannen voor nieuwbouw bedreigen echter de hoge cultuurhistorische waarde van het gebied. De gemeente Tilburg moet nu bepalen waar ze meer waarde aan hecht.

De tuin van het kloostercomplex beslaat ongeveer de helft van het oorspronkelijke gebied dat werd gebruikt voor het verbouwen van voedsel voor de kloosterlingen, voor de leerlingen van de diverse scholen die bij het klooster hoorden, voor de wezen die er werden opgevangen en voor zieken en bejaarden. De helft van het terrein is in 1987 aan de gemeente afgestaan en in gebruik genomen als openbaar park, maar het klooster is nog steeds de eigenaar van de grond.

Vanwege noodzakelijke nieuwbouw van het woon-zorgcomplex was het nodig een waardering te maken van de tuin om de plaats van de nieuwbouw te bepalen. De oudste kloostergebouwen langs de Oude Dijk zijn aangemerkt als rijksmonument, de rest niet; de tuin en het openbare park genieten geen beschermde status. Zowel de cultuurhistorische als de ecologische waarden zijn beoordeeld. Een degelijke kaart met bomen

van de tuin en het park ontbrak en tijd en geld voor een inmeting was er niet. Ondanks deze beperkingen leverde het onderzoek nieuwe inzichten op over het padenpatroon, de symbolische beplanting en de bijzondere snoeivormen.

Cultuurhistorie van kloostercomplex

Archeologisch onderzoek is voor dit deel van de stad nog niet verricht. In nabije gebieden zijn al wel archeologische vondsten gedaan en dat maakt het zeer waarschijnlijk dat ook in het 'kloostergebied' vondsten kunnen worden gedaan.

Het klooster werd in 1834 gesticht op verzoek van de plaatselijke priester die wenste dat de arme buurtbevolking en de wezen werden verzorgd en een behoorlijke opvoeding zouden krijgen. Naar verluidt kreeg deze priester een goedkoop stuk grond van een Belg, die in de Belgisch-Nederlandse

oorlog verbannen was omdat de priester had geregeld dat hij terug mocht keren naar België. Volgens de Kadasterkaart waren de latere kloostergronden in 1832 nog eigendom van diverse eigenaren. Dat strookt niet met dit verhaal, tenzij de man een som geld heeft uitgekeerd en niet rechtstreeks een stuk grond cadeau deed. Aangezien de percelen van het te stichten klooster aan weerszijden van de Korvelse waterloop lagen, ging het veelal om weilanden – met uitzondering van de noordrand. Daar lag volgens de kadastrale legger ‘puin’. Ook was er een perceel in gebruik als kwekerij.

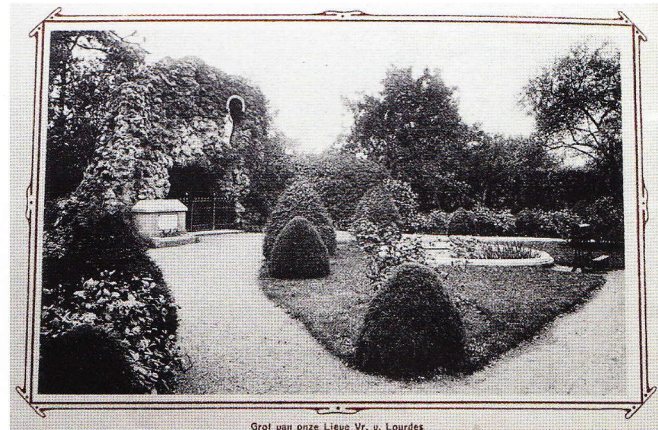
Het eerste kloostergebouw dateert van 1834 en staat op het perceel ‘puin’ aan de noordkant van de Oude Dijk, hoek Kloosterstraat. Vervolgens werden in 1882 en 1890 delen langs de Oude Dijk aangebouwd, zodat langs de dijk een lange gevelwand ontstond. Deze oudste fasen van het gebouw zijn beschermd als rijksmonument. Later werd er van alles bijgebouwd en soms ook weer afgebroken. Aanvankelijk was de functie van de tuin een religieuze (contemplatie), gecombineerd met de functie om voedsel te verbouwen. Er waren uitgebreide moestuinen, boomgaarden, weilanden en terreinen voor pluimvee. Voor het vee en de werktuigen was er een boerderij.

Als eerste werd de waterloop gedempt. Op die plek kwam een dwarspad. De kruisvorm van paden die in het terrein lagen lijkt te zijn ingegeven door het klooster, maar uit de Kadasterkaart bleek dat de oorspronkelijke verkaveling van het terrein vanzelf het padenkruis opleverde. De gronden waren door de kruisvorm van assen in vier kwadranten gedeeld. In een van de kwadranten bevond zich een Lourdesgrot met bijbehorende tuin met vijvertje.

Het hele gebied was ontsloten door paden die werden genoemd naar de heilige wiens beeld aan het einde van de ‘laan’ stond: Marialaan, Jozeflaan, Heilig Hartlaan, Sint-Anthonislaan. De Marialaan ging oorspronkelijk door een appelberceau, de Jozeflaan liep door een nog bestaand perenberceau.

Ook waren er berceaux die bestonden uit een aan één zijde beplante boog. Er was een schitterend kippenhok en een eendenvijver met eilandje, met daarop een versierd hok. Langs een van de lanen stond een wit houten prieeltje. De tuin was een lustoord voor degenen die er toegang toe hadden en er niet slechts in moesten werken. Uniek zijn nog steeds de drie prieel-essen, waar telkens een andere groep onder zat: leerlingen, novicen of nonnen. Oorspronkelijk waren het vier essen: een in elke hoek van de binnentuin. De glorietijd van het klooster was omstreeks 1920.

De aartsengel Michaël kreeg pas in 1947 een beeld in de tuin, als dank voor het behoud van het klooster in

Lourdesgrot (links) met palmbloempjes en vijvertje.

Geslaagde leerlingen in 1924 onder perenberceau.

Kloostertuin met tuinrichting van omstreeks 1900-1920 met prieel- en al volwassen toestand.

de oorlog. Na de Tweede Wereldoorlog verdwenen de agrarische nutsfuncties geleidelijk. De weilanden werden sportterrein voor de school en de tuinen werden ingericht als verblijfs- en wandeltuinen. Er verscheen ook een bosje in het natste deel langs de voormalige Korvelse waterloop.

Splitsing kloostertuin-gemeentepark

In 1987 werd het complex gesplitst in een door nieuwe muren gesloten kloostertuin en een openbaar park. Voor het park werd een plan gemaakt door stadsarchitect Jan

Nieuwe oost-west as.

van Summeren in samenspraak met de bevolking. Daarbij zijn de historische waarden gerespecteerd.

Bureau Buys en Van der Vliet hebben de lange zichtassen in de kloostertuin teruggebracht. Vanwege de tweedeling van het terrein was het nodig de as te keren; de langste zichtas loopt niet meer noord-zuid, maar is nieuw gemaakt in de vorm van een 'laan' met één rij esdoorns die oost-west loopt. De historische as van de begraafplaats naar het koor van de kerk is ondergeschikt geworden aan deze nieuwe eenzijdige laan, die de hoven en tuinen met elkaar verbindt.

De beelden aan het einde van de lanen zijn naar de kloostertuin verplaatst (St Jozefbeeld) of waren al weg (Mariabeeld, St Anthonis), maar de symboliek bleef bewaard in de vorm van een nieuw Mariabeeldje. Een nieuwe laag met symbolische en esthetische betekenis werd aan de tuin toegevoegd. Deze besloten tuin is zo rustig, zonder honden, en heeft zo veel dekking dat daar

vermoedelijk de vos huist die werd gesignaleerd in deze binnenstadstuin.

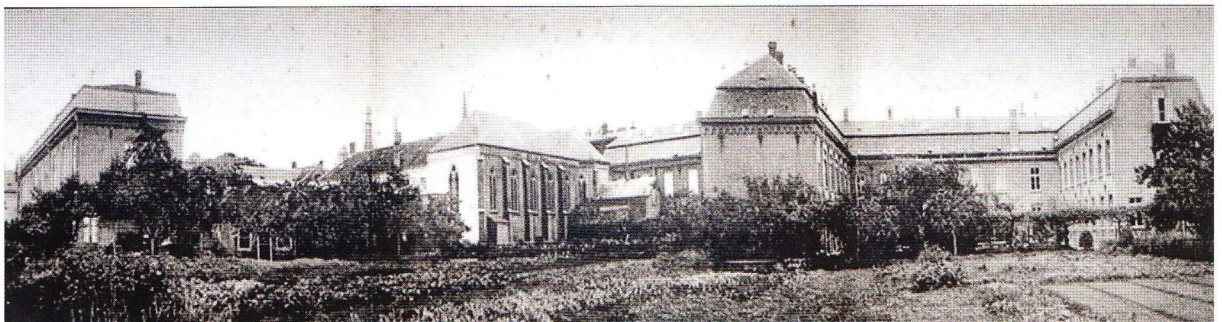
Historische waarden

Na een opsomming van de historische elementen uit de verschillende perioden die in de tuin en het park bewaard zijn gebleven, zijn de belangrijkste conclusies van het onderzoek:

- De tuin en het park liggen als cultuurhistorisch erfgoed en groen eiland in het centrum van de stad. Samen vormen zij het kloosterterrein, dat nog steeds veel vertelt over het oorspronkelijk functioneren van het klooster.
- De oorspronkelijke kavelindeling is herkenbaar in de lanen en paden. Tevens ligt een vijver op de plek waar de Korvelse beek liep en is de bodem nog steeds drassig of gedraineerd.
- De tuin, de begraafplaats en het stadspark vertonen onderling een sterke ruimtelijke samenhang. Weliswaar onderbroken door de muur van de tweedeling, maar op termijn kan de eenheid gemakkelijk weer worden hersteld.
- De aanleg van de verschillende tuinen en terreinonderdelen wordt gekenmerkt door symboliek en een hoogwaardig ontwerp.
- De beplanting, met veel soorten met symbolische waarde, is typerend voor kloostertuinen.

Met als voorbeeld het klooster van de Congregatie van de Zusters van Liefde aan de Oude Dijk werden kloosters in België, Engeland, Wales en de Verenigde Staten gesticht. Het Tilburgse klooster is nog steeds de grootste congregatie in Nederland. Men kan zich voorstellen dat religieuzen uit de genoemde landen dit moederklooster willen bezoeken. In de kloostertuin hebben honderden meisjes en nonnen veel tijd doorgebracht.

Aan het geheel van tuin, park en gebouwen is een zeer hoge algemeen cultuurhistorische waarde toegekend, die de samenvatting is van de ensemblewaarde, belevingswaarde, symbolische waarde, tuinhistorische waarde en stedenbouwkundige waarde, historisch-dendrologische betekenis en ecologische waarden. Vanwege de hoge waardering zoals uiteengezet in het rapport, wordt de plaatsing van het nieuwe gebouw ter discussie gesteld.

Panorama van het kloostercomplex van de Zusters van Liefde rond 1920 met fruitbomen en berceau.